

Az antiszocialitás megjelenése az egyes személyiségzavarokban és annak kriminológiai jelentősége

BELLAVICS Mária Zsóka¹

A bűnelkövetők körében készült nemzetközi kutatások alapján elmondható, hogy a pszichiátriai zavarok gyakorisága kiugróan magas a normál populációhoz képest. A bűnelkövetőket sújtó leggyakoribb pszichiátriai állapotok között kiemelt helyen szerepelnek a személyiségzavarok. A személyiségzavarok az Amerikai Pszichiátriai Társaság megfogalmazása szerint azok az eltérések, amelyek bizonyos élmény- és viselkedésbeli stabil mintázatokban jelennek meg, és az egész személyiséget áthatják. Ezek a kóros állapotok nagyban rontják az érintett személy funkcionálását és alkalmazkodóképességét a környezetéhez, így nem egyszer vezethetnek deviáns attitűdhöz. A személyiségzavarok csoportjában több típust különíthetünk el, amelyek eltérő arányban hajlamosíthatnak deviáns, illetve erőszakos viselkedésre. Jelen tanulmány célja az egyes személyiségzavarok bemutatása azon aspektusaik kiemelésével, amelyek hajlamosító tényezők lehetnek a kriminális viselkedés kialakulásában, különös tekintettel az erőszakos cselekményekre. Megvizsgáljuk, hogy a különböző karakterzavarok jellemzően milyen jellegű erőszakhoz vezetnek, illetve megkíséreljük feltárni azokat az egyes patológias állapotokkal járó pszichés jegyeket, amelyek hajlamosíthatnak az agresszióra és a törvénytörő viselkedésre.

Kulcsszavak: bűnügyi pszichiátria, kriminálpszichológia, személyiségzavarok, bűnelkövetés

1. Bevezetés

Az elmúlt évtizedek során a bűnelkövetést számos tudomány kísérelte megmagyarázni a maga aspektusából. Napjainkra e kutatások eredményeinek köszönhetően világhosszá vált ennek az univerzális emberi jelenségnek a multikauzális jellege.² A számos szociológiai, biológiai és pszichológiai tényező közül folyamatosan előkerülő faktor a személyiség. Számos szerző kifejezetten az egyéni természetben keresi a választ a bűnelkövetés kérdésre, különösen jellemző ez az érzelmi indíttatású, erőszakos cselekményekre.³ A személyiséget szintén több elmélet mentén le lehet írni, ezek közül az egyik a klinikai megközelítés, amely az úgynevezett patológias vonásokra helyezi

¹ Tudományos segédmunkatárs, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar Kriminálpszichológiai Tanszék; doktori hallgató, Rendészettudományi Doktori Iskola. E-mail: bellavics.maria.zsoka@uni-nke.hu

² Daniel Glaser: A Review of Crime-Causation Theory and Its Application. *Crime and Justice*, 1. (1979). 203–237.

³ Hans Jurgen Eysenck: Crime and Personality. *Medico-Legal Journal*, 47. (1979), 1. 18–32.

a hangsúlyt, és aszerint határozza meg az egyén karakterét, hogy milyen pontokon mutat elégtelen működést. A legkomolyabb diszharmóniát mutató eseteket a klinikai gondolkodás a pszichiátria szakma által számon tartott személyiségzavarok közé sorolja.⁴ A személyiségzavarok azok a kórállapotok, amelyek bizonyos stabil, az egész személyiséget átható élmény- és viselkedésbeli mintázatokban nyilvánulnak meg, és jelentős mértékben eltérnek az adott kultúrában elvárttól. Nagyban rontják a személy funkcionálását az én, az identitás és az önirányítottság és a társas kapcsolatok területén.⁵ Gyakori és krónikus lefolyásúak, a népesség 15%-át is érinthetik.⁶ Az érintettek általában nem tartják problémásnak magukat, ha szenvedik is állapotukat, azért jellemzően környezetüket tartják felelősnek. Gyakran a személyiségzavarokat csak az előéletükben ismétlődő életvezetési nehézségek alapján ismerik fel a klinikusok, mint például a zavaros szerelmi élet, gyakori munkahelyváltások vagy büntetett előélet. A személyiségzavaroknak több altípusa van, amelyek a személyiség működését leginkább meghatározó fő motívumaik alapján vannak meghatározva, és ezek három csoportba oszthatók: A klaszter – különc csoport, B klaszter – dramatikus csoport, C klaszter – szorongó csoport.⁷ Ahogy említettük, a személyiségzavar az érzelmi és indulati élet zavarában jelenik meg, ennek megfelelően nagymértékben hajlamosíthat erőszakos viselkedésre, amely bizonyos esetekben a büntettek elkövetéséhez vezethet.⁸ A különböző személyiségzavarok eltérő módon növelhetik az agresszivitás kockázatát. Leggyakrabban a B csoportba tartozó személyiségzavarok társulnak erőszakra való hajlammal, amit a nemzetközi kutatások is igazolnak. A börtönpopulációkban végzett empirikus adatok alapján az elítéltek között leggyakrabban előforduló pszichiátriai eltérések közé tartozik az antiszociális személyiségzavar, amely, mint később látni fogjuk, a deviáns viselkedés egyik fő prekuzora.⁹ A borderline,¹⁰ a nárzisztikus¹¹ és a hisztrionikus személyiségzavarok kapcsolatát az erőszakos cselekményekkel szintén számos alkalommal tárgyalták az elmúlt évtizedekben.¹² Ugyan kevesebb adat áll rendelkezésre az A és a C csoportról, de egyes szerzők eredmé-

⁴ Daniel M. de Barros – Antonio de Pádua Serafim: Association between Personality Disorder and Violent Behavior Pattern. *Forensic Science International*, 179. (2008), 1. 19–22.

⁵ *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5)*. Fifth Edition. Arlington, VA, American Psychiatric Association, 2013.

⁶ Peter Tyrer – Geoffrey M. Reed – Mike J. Crawford: Classification, Assessment, Prevalence, and Effect of Personality Disorder. *The Lancet*, 385. (2015), 9969. 717–726.

⁷ Tényi Tamás – Fekete Sándor: Személyiségzavarok. In Füredi János – Németh Attila (szerk.): *A pszichiátria magyar kézikönyve*. Budapest, Medicina Könyvkiadó, 2021. 451–461.

⁸ De Barros – De Pádua Serafim (2008): i. m. 19–22.

⁹ Mats Fridell et al.: Antisocial Personality Disorder as a Predictor of Criminal Behaviour in a Longitudinal Study of a Cohort of Abusers of Several Classes of Drugs: Relation to Type of Substance and Type of Crime. *Addictive Behaviors*, 33. (2008), 6. 799–811.; Paul Moran: The Epidemiology of Antisocial Personality Disorder. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 34. (1999), 5. 231–242.

¹⁰ Randy A. Sansone – Lori A. Sansone: Borderline Personality and Criminality. *Psychiatry (Edgmont)*, 6. (2009), 10. 16.

¹¹ Joe Lowenstein – Charlotte Purvis – Katie Rose: A Systematic Review on the Relationship between Antisocial, Borderline and Narcissistic Personality Disorder Diagnostic Traits and Risk of Violence to Others in a Clinical and Forensic Sample. *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation*, 3. (2016), 1. 1–12.

¹² Calvin M. Langton et al.: Personality Traits as Predictors of Inpatient Aggression in a High-Security Forensic Psychiatric Setting: Prospective Evaluation of the PCL-R and IPDE dimension Ratings. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55. (2011), 3. 392–415.

nyei alapján ez a két klaszter is mutathat összefüggést az erőszakos tettekkel. Főleg az A csoport kapcsán lehet felmutatni arra utaló adatokat, hogy a violens elkövetések esetében komoly jelentőségük lehet az ide tartozó patológiáknak,¹³ de egyes kutatások szerint még az agresszióval kevésbé asszociálódó C klaszter személyiségzavaroknak is felmerülhet a szerepe az erőszakos bűntettek kapcsán.¹⁴ A következőkben táblázatokba foglalva bemutatjuk az adott személyiségzavarra jellemző kóros személyiségvonásokat, és ezt követően kifejtjük, hogy ezek milyen módon vezethetnek antiszociális és erőszakos viselkedéshez, illetve kriminalitáshoz.

2. A klaszter személyiségzavarok

A Különc csoport két fő jellegzetessége a magának valóság és az aszocialitás, amely főleg az éretlen érzelmvilágnak és az intimitásra való képtelenségnek tudható be.¹⁵ A köztudatban nincs jelentősége ennek a csoportnak a kriminalitás kapcsán, mégis a nemzetközi szakirodalom azt mutatja, hogy jóval nagyobb lehet a jelentősége az erőszakos viselkedés szempontjából, mint azt szélesebb szakmai körökben gondolják.¹⁶

1. táblázat: Az A klaszter személyiségzavar jellemzői

A klaszter		
Skizoid személyiségzavar	Skizotíp személyiségzavar	Paranoid személyiségzavar
<ul style="list-style-type: none"> • rideg, zárkózott • magányos, kerüli az emberi társaságot • aszexuális • örömtelen, közömbös • aszociális • közömbös a környezet visszajelzéseire 	<ul style="list-style-type: none"> • vonatkoztatásos gondolatok • különös meggyőződések, hiedelmek • szokatlan percepciók élmények • szokatlan beszéd és gondolkodás • gyanakvás, paranoiditás • inadekvát érzelmek • excentrikus viselkedés és megjelenés • aszociális • szociális szorongás 	<ul style="list-style-type: none"> • alaptalan gyanakvás, bizalmatlanság • barátok, hozzátartozók hűségében és megbízhatóságában való kételkedés • mások gesztusai mögött rejtett fenyegetést lát • haragtartó • személyén esett sérelmeket észlel, amelyeket csak ő lát • alaptalan féltékenység

Forrás: American Psychiatric Association (2013): i. m.

¹³ Athanasios Apostolopoulos et al.: Association of Schizoid and Schizotypal Personality Disorder with Violent Crimes and Homicides in Greek Prisons. *Annals of General Psychiatry*, 17. (2018), 1. 1–9.

¹⁴ Taina Laajasalo – Mikko Ylipekka – Helinä Häkkänen: Homicidal Behaviour among People with Avoidant, Dependent and Obsessive–Compulsive (Cluster C) Personality Disorder. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 23. (2013), 1. 18–29.

¹⁵ American Psychiatric Association (2013): i. m.

¹⁶ Eva Longato-Stadler – Lars von Knorring – Jarmila Hallman: Mental and Personality Disorders as well as Personality Traits in a Swedish Male Criminal Population. *Nordic Journal of Psychiatry*, 56. (2002), 2. 137–144.

2.1. Skizoid személyiségzavar

A skizoid személyiségzavarral élők fő jellemzője a szociális izoláció és a magány keresése. Kifejezett közömbösség határozza meg karakterüket, kerülik az embereket, általában a nemiség sem érdekli őket, legalábbis nem a szokványos módon. A deviancia szempontjából igen érdekes tulajdonságuk az érzelemmentesség. Ez nem tévesztendő össze a pszichopátiás érzéketlenséggel, noha könnyen társulhat a kettő. Míg a pszichopátia valódi ridegséget jelez, addig a skizoid személyiségzavarnál inkább az érzelmek extrém mértékű hasítása figyelhető meg, ezek a személyek mondhatni el vannak idegedve saját érzelmeiktől, nem képesek tudatosítani azokat, így érett módon megküzdeni dühükkel, félelmükkel. Ez megnyilvánulhat robbanékonyságban, aránytalan és kontrollálhatatlan dührohamok képében, amelyek komoly atrocitásokban is végződhetnek. Érdemes megemlíteni a skizoidokra jellemző szociális izolációt. A skizoid személyiség kifejezetten kerüli az emberek közelségét, nem egyszer irritálttá válik más emberek pusztja jelenlététől, ami megint csak alkalom lehet az agresszív, időnként erőszakos magatartásra.¹⁷

2.2. Skizotip személyiségzavar

A skizotip személyiségzavar legfontosabb jellemzője különcsége. Az érintett egyének gyakran mutatnak bizarr tulajdonságokat, jellemző a különös, meghökkentő gondolkodási stílus, nyelvhasználat, gyakran vannak mágikus, vallásos meggyőződéseik, babonáik. Sokszor beszámolnak természetfeletti élményekről, például túlvilági entitásokkal lépnek kapcsolatba, hisznek a jelekben stb.¹⁸ A skizotip személyeknek magányos életstílusuk van, gyakran válnak gyanakvóvá, bizalmatlanná, ha közel kerülnek másokhoz. Produkálhatnak rövidebb pszichotikus epizódot, amely enyhébb és rövidebb a skizofrénia esetében megfigyelhetőnél. A fenti leírásból világossá válik, hogy a skizotip személyiségzavar elkülönítése a skizofréniától igen magas szintű, speciális klinikai tudást feltételez, ezért ehelyütt nem bonyolódunk bele a két pszichiátriai zavar differenciálásába a devianciára való hajlam mentén. Kihangsúlyozzuk, hogy mindkét kórkép a különös, sokszor természetfeletti vagy vallásos jellegű érdeklődése mentén hajlamos lehet akár érthetetlen, megdöbbentő cselekményekre, azzal a különbséggel, hogy a skizotip személyiségek megtartott valóságkontrollal rendelkeznek, így cselekményeik megtervezésére több lehetőségük van, jobban rálátnak annak törvénybe ütköző jellegére – leszámítva azokat az eseteket, amikor a skizotip személy a karakterzavarához köthető, rapid és átmeneti pszichotikus állapotban követi el a cselekményt. Főleg az utóbbi esetben jellemző lehet az erőszakos cselekmények igen violens és véres kivitelezése. A skizotip személyek

¹⁷ Halmi Tamás – Tényi Tamás: Személyiségzavarok – igazságügyi pszichiátriai vonatkozások. In Tényi Tamás (szerk.): *Személyiségzavarok – klinikum és kutatás*. Budapest, Medicina Könyvkiadó, 2017. 267–294.

¹⁸ American Psychiatric Association (2013): i. m.

igen maguknak valók, és igen fejletlenek az érzelemmegélés, indulati kontroll, önismeret és egyéb pszichés funkciók tekintetében. Ezért a primitív, alacsonyan funkcionáló személyiségre jellemző módon mutathatnak váratlan és aránytalan agressziót. Ebben közrejátszhat a gyanakvásra, bizalmatlankodásra való hajlamuk is.¹⁹

2.3. Paranoid személyiségzavar

A paranoid személyiségzavar fő vonása az extrém szintű bizalmatlanság. A paranoid személyiségek igen kellemetlen, kötekedő típusok, aki a kákán is csomót találnak. Folyamatosan kritikus szemmel fürkészik környezetüket, és a legkisebb vélt vagy valós sérelemre extrém szenzitivitással reagálnak. Nem képesek elismerni, ha bármi bennük tévednek, vagy hogy nekik is lehetnek hibáik.²⁰ Ezúttal is egy igen alacsony szinten működő, éretlen személyiséggel van dolgunk. Az érintettek nem képesek megbirkózni félelmeikkel és indulataikkal, kivetítik azokat környezetükbe. Mások érzelmi közelségét nehezen tolerálják, szorongást és kiszolgáltatottságérzést vált ki belőlük. E mentén igen indulatosak és agresszívek tudnak lenni, robbanékonyak, illetve végtelen önérzetükben végtelenségig védik igazukat, még ha egyértelműen tévednek is. Haragtartók és bosszúállók, nehezen lépnek túl az őket érő atrocitásokon, és hajlamosak extrém eszközökkel megtorolni azt. Ez igen gyakran fordul elő intim kapcsolataikban, hiszen igen jellemző rájuk akár az irracionális féltékenykedés is.²¹ Ezek a tulajdonságok önmagukban is jelzik a potenciális deviáns, erőszakos természetet.²²

3. B klaszter személyiségzavarok

A Dramatikus csoportba tartozók extrovertáltak, igen kifejezett és látványos érzelmi válaszokat és hangulatváltásokat produkálnak. A személyközi kapcsolatokban intenzíven jelen vannak. Bűnelkövetés szempontjából a legfontosabb csoport, nemcsak az erőszakos, de az egyéb, például gazdasági bűncselekmények rizikóját is nagyban növelhetik.²³

¹⁹ Michael H. Stone: Violent Crimes and Their Relationship to Personality Disorders. *Personality and Mental Health*, 1. (2007), 2. 138–153.; Apostolopoulos et al. (2018): i. m.; Adrian Raine – Annis Lai-chu Hung – Bess Yin Hung Lam: Peer Victimization Partially Mediates the Schizotypy-Aggression Relationship in Children and Adolescents. *Schizophrenia Bulletin*, 37. (2011), 5. 937–945.

²⁰ American Psychiatric Association (2013): i. m.

²¹ Salman Akhtar: Paranoid Personality Disorder: A Synthesis of Developmental, Dynamic, and Descriptive Features. *American Journal of Psychotherapy*, 44. (1990), 1. 5–25.

²² Halmai-Tényi (2017): i. m.; Stone (2007): i. m.

²³ Longato-Stadler – Von Knorring – Hallman (2002): i. m.

2. táblázat: A B klaszter személyiségzavar jellemzői

B klaszter			
Antiszociális személyiségzavar	Borderline személyiségzavar	Narcisztikus személyiségzavar	Hisztrionikus személyiségzavar
<ul style="list-style-type: none"> • a szociális normák ignorálása, törvénytörő viselkedés • megtévesztő, gyakori hazugság, mások becsapása • impulzív, nem tervez • agresszivitás és irritabilitás • vakmerő, saját és mások testi épségét figyelmen kívül hagyja • felelőtlen, munkában megbízhatatlan • büntudat, lelkiismeret hiánya, tettei következményeit ignorálja 	<ul style="list-style-type: none"> • vélt vagy valós elhagyatástól való félelem • instabil és intenzív személyközi kapcsolatok, a másik idealizálása és leértékelése váltja egymást • identitászavar, instabil énkép • impulzivitás, mely megnyilvánulhat a szexuális habitus, szerhasználat vagy az evés területén • visszatérő önsértés vagy öngyilkossági viselkedés, azzal való fenyegetőzés • az üresség krónikus érzése • inadekvát vagy nehezen uralható düh • stresszhez köthető paranoiditás és disszociatív tünetek • hangulati labilitás, extrém érzelmi reaktivitás 	<ul style="list-style-type: none"> • ön maga túlértékelése, grandiozitás • fantáziák határtalan gazdagságról, hatalomról, sikerről, szépségről, ragyogásról és tökéletes szerelemről • ön maga különlegességébe és egyediségébe vetett hit • mások csodálatára való áhítozás • felhatalmazottságérzés 	<ul style="list-style-type: none"> • ha nem ő van a figyelem központjába feszült, szorong • szexuálisan provokatív, kihívó viselkedés • gyorsan változó és felszínes érzelmek • feltűnő, kihívó megjelenés • impresszionisztikus, excesszív és részletszegény beszéd • dramatikus, színpadias és eltúlzó érzelmi megnyilvánulások • szuggesztibilis, könnyen befolyásolható • a valóságosnál intímabbnak éli meg kapcsolatait

Forrás: American Psychiatric Association (2013): i. m.

3.1. Antiszociális személyiségzavar

Az antiszociális személyiségzavar a lényegében hordozza a devianciára való hajlamot. Az érintett egyének képtelenek tekintettel lenni környezetükre, a társas szabályokra, illetve tiszteletben tartani mások tulajdonát. Impulzívok, ami az agresszióra való hajlam mellett megmutatkozhat promiszkuitásban, szerhasználatban is. Nehezen tűrik az unalmat, folyton aktívak és ingerkeresők, e mentén gyakran keverednek veszélyes helyzetekbe.²⁴ Az antiszociális személyiségzavar ugyan nagyban növeli a törvénytörő viselkedés kockázatát, de ez nem jelenti azt, hogy ezek az emberek szükségszerűen bűnelkövetők, vagy hogy minden bűnelkövető antiszociális karakter. Az antiszociális személyiségzavar inkább egy az egész karaktert uraló habitust jelez, amely az extrém önző, gátlástalan és agresszív embert írja le. Az antiszociális személyiségzavar kapcsán mindenképp említést kell tenni a pszichopátiáról.

²⁴ Stéphane A. de Brito – Sheilagh Hodgins: Antisocial Personality Disorder. In Mary McMurrin – Richard Howard (szerk.): *Personality, Personality Disorder and Violence: An Evidence based Approach*. Hoboken, Wiley-Blackwell, 2009. 133–153.

A pszichopátia az érzelemmentességet és az empátia hiányát jelzi. A pszichopataként emlegetett személyek általában az antiszociális személyiségzavar kategóriába esnek, annak egyfajta szélsőségét képviselik.²⁵ Egyes szerzők szerint az antiszociális személyiségzavarra jellemző úgynevezett másodlagos pszichopátia inkább tanult, a környezet hatására kialakult jelenség, míg az elsődleges pszichopátiában inkább örökletes és egyéb biológiai tényezők szerepét sejtik. Persze mindkét pszichés alkat hátterében feltételezhetően szerepet játszik a gének és a környezet hatása, mégis az utóbbi évek kutatási eredményei arra mutatnak, hogy az antiszociális személyiség azért nem empatizál és nincs tekintettel a környezetére, mert olyan környezetben szocializálódott, ahol az erőszakos, kíméletlen megküzdési mód volt a legsikeresebb, míg a pszichopata valamilyen biológiai eltérés mentén nem képes érzelmeket megélni, így együtt érezni sem környezetével.²⁶

3.2. Borderline személyiségzavar

A borderline személyiségzavar egyik legszembetűnőbb sajátága a kifejezett érzelmi labilitása. Szó szerint egyik pillanatról a másikra változik a hangulatuk és viszonyulásuk a környezethez, egyik végtéletről a másikba esve. A drámai váltásokat jellemzően a társas környezetből érkező érzelmi ingerek generálják, amelyeknek sokszor csak a személyiségzavaros illető szemében van jelentőségük. Mivel ezek a karakterek igen szenzitívek, hajlamosak a mások számára érdektelen, neutrális gesztusokat felértékelni, ártó szándékot belevetíteni, vagy éppen túlzott érzelmi odafordulásként, törődésként megélni egyszerű udvarias gesztusokat.²⁷ Ennélfogva nem ritka, hogy a másik fél számára a borderline-os személy váltásai, indulatai vagy érzelmi reakciói irracionálisnak és követhetetlennek hatnak. Mivel fokozottabban igénylik mások közelségét, törődését, sőt egyenesen elviselhetetlen számukra a magány, igen nehezen viselik az elutasítást, amelyre a rájuk jellemző impulzivitás mentén igen indulatosan és agresszíven reagálnak. Jellemző az úgynevezett hasítás, amelynek lényege, hogy változó érzelmeik mentén az őket körülvevő személyeket vagy tökéletesen jónak vagy abszolút rossznak, ellenségesnek élik meg. A borderline személyiségzavarhoz köthető deviáns cselekmények általában erőszakosak és a magánjellegű kapcsolatok mentén történnek. Ezeket a problémákat súlyosbítja, hogy a borderline személyiségek igen hajlamosak a szerhasználatra, amelyet pont az elviselhetetlen magányból adódó ürességérzés kompenzálására használnak. Másik jellemző veszélyforrás a rövid, szociális stressz hatására kialakuló pszichotikus epizódok lehetnek, amelyeket a ganakvás határoz meg. Ez a két tényező tovább ronthat ennek

²⁵ Hervey M. Cleckley: *The Mask of Sanity. Postgraduate Medicine*, 9. (1951), 3. 193–197.; Robert D. Hare: *Psychopathy. Theory and Research*. New York, Wiley, 1970. 9.

²⁶ Szabó Edina et al.: A pszichopátiás személyiségzavar altípusai: elsődleges és másodlagos változat. *Alkalmazott Pszichológia*, 16. (2016), 4. 49–70.

²⁷ American Psychiatric Association (2013): i. m.

a személyiségnek az egyébként is diszfunkcionáló indulati kontrollján és valóságészlelésén.^{28,29}

3.3. Nárcisztikus személyiségzavar

A nárcisztikus személyiségek extrém mértékben önzők és egocentrikusak. A legfontosabb számukra a saját személyük, illetve annak a képnek a fenntartása, amit elképzelnek magukról. Ez általában felsőbbrendű, különleges tulajdonságokkal felruházott fantáziakép, amelynek lehet valóságalapja – tehetség, szépség vagy egyéb előnyös képesség, de az sem ritka, hogy az illető énképének semmi köze a realitáshoz. Mivel számukra nem egyszerűen központi kérdés saját énképük extrém pozitív megélése, hanem sokszor szó szerint az egyetlen fontos dolog a világukban, mindent és mindenkit ez alá rendelnek. Ennek megfelelően a többi ember számukra nem több mint eszköz, tulajdonképpen hús-vér tükrök, amelyek egyetlen funkciója, hogy az ő egójukat megtartsa. Empátiátlanok, és ez nem csupán érzéketlenségben nyilvánul meg, sokszor a többi ember, főleg a szűk környezetükben élő érzelmi szükségleteit támadásként élik meg. Manipulatívak, ezzel főleg torz énképük megerősítését igyekeznek kiváltani környezetükből. Önértékelés szempontjából két állapot között csúszkálnak, ha a környezet visszajelzései alapján megerősítve érzik nárcisztikus fantáziáikat magabiztos, erőteljes és domináns személyiségnek tűnnek.³⁰ Amikor viszont megalázás éri őket, vagy egyszerűen csak nem erősítik aktívan a magukról kialakított elképzeléseiket, összezuhannak, extrém szintű frusztrációt és szorongást élnek meg, amelyet kifelé irányítanak. Ez izzó gyűlöletben, illetve agresszivitásban nyilvánulhat meg. A nárcisztikus személyiség az antiszocialishoz hasonlóan igen hajlamosíthat törvényszegésre, erre tipikus példa a családon belüli erőszak vagy féltékenység, bosszúvágy mentén elkövetett cselekmények, amire extrém példa lehet a kiterjesztett öngyilkosság is.³¹ De mivel erkölcsi értékrendjük általában igen fejletlen, környezetükre nincsenek tekintettel, tulajdonképpen bármilyen elkövetői körben nagyobb eséllyel fordulhatnak elő, mint a nem nárcisztikus személyiségek.³² Ezt láthatjuk a magasabb társadalmi szinteken zajló úgynevezett fehérgalléros bűnözés esetében is, hisz ne feledjük, a nárcisztikusok sokszor valóban tehetséges, intelligens emberek, akik igen magas pozíciókba képesek feltornázní magukat.³³ A nárcisztikus személyiségzavarnak számos altípusát tartjuk számon, amelyek

²⁸ Aliya R. Webermann – Bethany L. Brand: Mental Illness and Violent Behavior: The Role of Dissociation. *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation*, 4. (2017), 1. 1–13.

²⁹ De Barros – De Pádua Serafím (2008): i. m.

³⁰ American Psychiatric Association (2013): i. m.

³¹ Carla Maden: Extended Suicide: Public Tragedy. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 27. (2017), 5. 389–394.

³² Otto F. Kernberg: Narcissistic Personality Disorder in the Differential Diagnosis of Antisocial Behavior. In J. Reid Maloy (szerk.): *The Mark of Cain: Psychoanalytic Insight and the Psychopath*. London, The Analytic Press, 2001. 315–337.

³³ Frank S. Perri: White-Collar Criminals: The 'Kinder, Gentler' Offender? *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 8. (2011), 3. 217–241.

közül többnek jelentősége van a deviáns viselkedés kapcsán. Ehelyütt a legfontosabbat említjük meg, a malignus nárcizmust. A malignus nárcizmus lényege, hogy az érintettek amellet, hogy megvan bennük a nárcisztikus személyiség minden tulajdonsága, markáns antiszociális vonásokat mutatnak, amelyek beépülnek a grandiózus, megalomán énképükbe. Ez a személyiségzavar figyelhető meg parafilákkal társulva például a szadisztikus sorozatgyilkosok esetében, akik cselekményeik során isteni hatalmat érznek áldozataikkal szemben, vagy akár a maffiózók, szektavezérek esetében is.³⁴

3.4. Hisztrionikus személyiségzavar

A hisztrionikus személyiségek alapvető szükséglete, hogy folyamatosan központban legyenek. Rendkívül nagy figyeleméhségük van, ez viselkedésükön is meglátszik, igen színpadiasak, gesztusaik túlzók, saját jelentőségüket túlértékelik. Extrovertáltak, pezsgő társasági életet élnek. Kifejezett szexuális aktivitás jellemző rájuk, előszeretettel flörtölnek. Megjelenésük gyakran figyelemfelkeltő, provokatív. A hisztrionikus személyiségek nagymértékben involválódnak interperszonális kapcsolataikban, fontos számukra, hogy a többi ember életében minél nagyobb szerepet játsszanak. Nehezen viselik, ha nem őrjük fókuszál a figyelem, ettől frusztráltak, akár indulatosak is lehetnek. Érzelmek igen látványosak, látszatra hevesek és szenvedélyesek, de valójában felszínesek és sokszor üresek.³⁵ Mivel a szexus központi szerepet játszik karakterpatológiájukban, általában a rájuk jellemző deviáns attitűd is e mentén fordul elő. Hajlamosak az azonos neműekkel való rivalizálásra, és extrém mértékben igénylik az ellenkező nem figyelmét, gyakran igen féltékenyek. Annak ellenére, hogy ők maguk nem egyszer promiszkuoidok és nehezen tartják a monogámiát, aránytalan hevességgel reagálnak, ha megcsalják, elhagyják vagy visszautasítják őket. Ennek megfelelően a szerelemféltéshez, rivalizáláshoz köthető cselekmények kapcsán megjelenhet ez a személyiségzavar. Ugyan a hisztrionikus személyiségek alapvetően nem erőszakosak, de ha más személyiségzavarokkal társul, például nárcisztikus vagy pszichopátiás vonásokkal is rendelkeznek, a szexuális bűncselekmények hátterében is lehet jelentősége ennek a karakterzavarnak.³⁶

4. C klaszter személyiségzavarok

A Szorongó csoportba tartozó személyiségzavarokra alapvetően nem jellemző az agresszivitás. Az ide tartozó egyének befelé irányítják agresszivitásukat, így nem

³⁴ Vernon J. Geberth – Ronald N. Turco: Antisocial Personality Disorder, Sexual Sadism, Malignant Narcissism, and Serial Murder. *Journal of Forensic Sciences*, 42. (1997), 1. 49–60.

³⁵ American Psychiatric Association (2013): i. m.

³⁶ Stone (2007): i. m.

környezetükre veszélyesek elsősorban. Még ha ritkán, de ezek a személyiségek is követnek el erőszakos bűncselekményeket a karakterpatológiájukra jellemzően.³⁷

3. táblázat: A C klaszter személyiségzavar jellemzői

C klaszter		
Dependens személyiségzavar	Kényszeres személyiségzavar	Elkerülő személyiségzavar
<ul style="list-style-type: none"> • mások segítsége nélkül képtelen dönteni akár hétköznapi helyzetekben is • mások irányítására van szüksége • szubmisszív, alárendelő • nehezebbre esik önállóan elvégezni feladatait • mások támogatása kedvéért olyan dolgokat is megtesz, amik kellemetlenek számára • egyedül szorong, mivel retteg attól, hogy nem tud gondoskodni magáról • ha egy közeli kapcsolata véget ér, azonnal újat keres • irracionális aggodalom amiatt, hogy egyedül marad 	<ul style="list-style-type: none"> • a szabályok, részletek, a rend, a szervezethez és az időbeosztás túlzott komolyan vétele, ami az eredeti tevékenység rovására megy • perfekcionista, akkor is, ha ez az adott tevékenységet akadályozza. • a szabadidős tevékenység és baráti kapcsolatok rovására előtérbe helyezi a munkát • merev, rugalmatlan, túlzottan lelkiismeretes etikai kérdésekben • képtelen megválni kinőtt vagy értéktelen holmiktól • képtelen együttműködni másokkal, csak ha azok alárendelőnek a szabályainak • fősvény magával és környezetével szemben • rigid és makacs 	<ul style="list-style-type: none"> • vonakodik új kapcsolatokat kezdeményezni, amennyiben nem biztos a sikerben • intim kapcsolatokban való korlátozottság az elutasítástól vagy kritikától való félelem miatt • túlzott félelem az elutasítástól és kritikától • az új társas szituációkban gátolt • alacsonyabb rendűség, alkalmatlanság érzése • vonakodik új dolgokban részt venni a szégyentől való félelem miatt

Forrás: American Psychiatric Association (2013): i. m.

4.1. Dependens személyiségzavar

A dependens személyiségek extrém szinten önállótlanak. Alacsony önértékelés, szubmisszivitás és passzív attitűd jellemzi őket. A magányt nagyon rosszul viselik, kifejezett szorongás fogja el őket, ha magukra maradnak. Általában domináns, irányító partnert választanak, akinek maradéktalanul alárendelik magukat, feladják vágyaikat, érzelmeiket.³⁸ A borderline személyiséggel szemben nem produkálnak drámai hangulati hullámzást, de az elhagyatásra hasonló extrém szorongással és elkeseredettséggel reagálnak, így ha hajlamosak agresszivitásra, akkor az az őket megtartó partner elvesztése kapcsán fordulhat elő, és ez vezethet akár violens tetekhez is.³⁹ Egy másik módja annak, hogy a dependens működés talaján erőszakos viselkedés alakuljon ki, az, ha a kontrolláló másik fél erre ráveszi őket. Emiatt, ha

³⁷ Halmai-Tényi (2017): i. m.

³⁸ American Psychiatric Association (2013): i. m.

³⁹ American Psychiatric Association (2013): i. m.

⁴⁰ Halmai-Tényi (2017): i. m.

az érintett személyek is rendelkeznek erőszakos vonásokkal, egy antiszociális vagy malignus nárcisztikus karakter könnyűszerrel az uralma alá vonhatja és akár extrém bűncselekményekre is ráveheti őket.⁴¹

4.2. Kényszeres személyiségzavar

A kényszeres személyiségzavar fő jellemzője az extrém fegyelmezettség és pedantéria. Az ebbe a csoportba sorolható személyek csökönnyösen ragaszkodnak szokásaikhoz, és igen nehezen viselik, ha ettől el kell térniük. Merevek, érzelmileg ridegek, humortalanok, gyakran a környezetükre is ráerőltetik rendszerüket. Kontrollálók, ami nem hatalmuk megéléséről szól, hanem perfekcionizmusuk jegyében meg akarnak győződni róla, hogy minden tökéletesen működik.⁴² Ha agresszívek, az akkor fordulhat elő, ha valami nem úgy történik, ahogy ők szeretnék, vagy akadályozzák őket a makulátlan rend fenntartásában. Mivel ezek az emberek a zord felszín ellenére általában erkölcsi szempontból is igen fegyelmezettek és lelkiismeretesek, ritkán mutatnak extrém erőszakot.⁴³ Más a helyzet, ha a kényszeresség más, primitívebb és malignusabb személyiségzavarhoz társul, például malignus nárcizmushoz. Ilyenkor a kényszeresség az extrém agresszió kontrollját szolgálhatja. Erre láthatunk példákat szexuális sorozatelkövetők között, akiknek sokszor a „sikeres bűnözői karrierjükben” sokat segítenek kényszeres vonásaik, hiszen a mindent kontrolláló, extrém alapos perfekcionizmusuk segíthet nekik tetteik megtervezésében és kivitelezésében.⁴⁴

4.3. Elkerülő személyiségzavar

Az elkerülő személyiségek szélsőségesen szegénylős emberek, akik igen könnyen zavarba jönnek és szoronganak mások jelenlétében. Ha úgy tetszik, az elkerülők folyamatos lámpalázban élnek, extrém mértékben túlértékelik környezetük véleményét, nagyon érzékenyek az elutasításra és bármilyen negatív visszajelzésre. Ennek fényében kerülnek más emberek társaságát, illetve ha kénytelenek nagyobb közösségben jelen lenni, inkább háttérbe húzódnak, igyekeznek minél kevésbé feltűnni. Az elkerülők intenzíven vágnak mások közelségére és figyelmére, csak annyira szoronganak a neveltségessé válástól, hogy inkább lemondanak róla, és igyekeznek óvó, szűk szociális körben maradni.⁴⁵ Ha ez nem sikerül, megszűnik biztonságérzetük, a szorongás mellett dühöt és agresszivitást is mutathatnak. Ugyan ez igen ritkán

⁴¹ Stone (2009): i. m.

⁴² American Psychiatric Association (2013): i. m.

⁴³ Halmi-Tényi (2017): i. m.

⁴⁴ Kemény Gábor: A profilalkotás adaptálásáról. *Belügyi Szemle*, 47. (1999), 3. 3–20.

⁴⁵ American Psychiatric Association (2013): i. m.

fajul erőszakká, de ha az elkerülő személyiségek mutatnak hajlamot karakterükből adódó violens viselkedésre, az ehhez köthető.⁴⁶

5. Összefoglalás

A fentiekben bemutatam a legfontosabb személyiségzavarokat elsősorban az erőszakra és devianciára hajlamosító karakterjegyeik mentén. A terjedelmi kereteket tiszteletben tartva igyekeztem minél életszerűbben bemutatni azokat az érzelmi és indulati torzulásokat, amelyek bizonyos helyzetekben akár igen komoly, életellenes tettekhez vezethetnek. Mivel a nemzetközi kutatási eredmények azt sugallják, hogy a személyiségzavaroknak bűnelkövetés szempontjából igen nagy jelentősége van, ismeretük hasznos lehet akár a bűnmegelőzés, bűnüldözés, igazságszolgáltatás, vagy akár a büntetés-végrehajtás során is. Mivel e komplex és sokszor a normálistól extrém mértékben eltérő módon működő személyiségek viselkedése a laikus környezet számára nehezen értelmezhető, akár irracionális, igen nagy jelentősége lehet a bűnüldöző szakmák számára, hogy jobb betekintést nyerjenek ezen eltérések lényegébe. Főleg az erőszakos, életellenes vagy szexuális cselekmények esetében nem egyszer a patológiás érzelmi működésben keresendő a motiváció, tehát központi szerepe van az eset kezelése során. Ezt szem előtt tartva készült el a jelen tanulmány, bízva abban, hogy eléri célját, és legalább alapjaiban érthetőbbé teszi a fent tárgyalt jelenségeket.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Akhtar, Salman: Paranoid Personality Disorder: A Synthesis of Developmental, Dynamic, and Descriptive Features. *American Journal of Psychotherapy*, 44. (1990), 1. 5–25. Online: <https://doi.org/10.1176/appi.psychotherapy.1990.44.1.5>
- Apostolopoulos, Athanasios – Ioannis Michopoulos – Ioannis Zachos – Emmanouil Rizos – Georgios Tzeferakos – Vasiliki Manthou – Charalambos Papageorgiou – Athanasios Douzenis: Association of Schizoid and Schizotypal Personality Disorder with Violent Crimes and Homicides in Greek Prisons. *Annals of General Psychiatry*, 17. (2018), 1. 1–9. Online: <https://doi.org/10.1186/s12991-018-0204-4>
- Cleckley, Hervey M.: The Mask of Sanity. *Postgraduate Medicine*, 9. (1951), 3. 193–197. Online: <https://doi.org/10.1080/00325481.1951.11694097>
- De Barros, Daniel M. – Antonia de Pádua Serafim: Association between Personality Disorder and Violent Behavior Pattern. *Forensic Science International*, 179. (2008), 1. 19–22. Online: <https://doi.org/10.1016/j.forsciint.2008.04.013>
- De Brito, Stéphane, A. – Hodgins Sheilagh.: Antisocial Personality Disorder. In Mary McMurrin – Richard Howard (szerk.): *Personality, Personality Disorder and Violence: An Evidence Based Approach*. Hoboken, Wiley-Blackwell, 2009. 133–153.
- Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5)*. Fifth Edition. Arlington, VA, American Psychiatric Association, 2013. Online: <https://doi.org/10.1176/appi.books.9780890425596>

⁴⁶ Halmai-Tényi (2017): i. m.

- Eysenck, Hans Jurgen: Crime and Personality. *Medico-Legal Journal*, 47. (1979), 1. 18–32. Online: <https://doi.org/10.1177/002581727904700104>
- Fridell, Mats – Morten Hesse – Mats Meier Jæger – Eckhart Kùhlhorn: Antisocial Personality Disorder as a Predictor of Criminal Behaviour in a Longitudinal Study of a Cohort of Abusers of Several Classes of Drugs: Relation to Type of Substance and Type of Crime. *Addictive Behaviors*, 33. (2008), 6. 799–811. Online: <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2008.01.001>
- Geberth, Vernon J. – Ronald N. Turco: Antisocial Personality Disorder, Sexual Sadism, Malignant Narcissism, and Serial Murder. *Journal of Forensic Sciences*, 42. (1997), 1. 49–60. Online: <https://doi.org/10.1520/JFS14067J>
- Glaser, Daniel: A Review of Crime-Causation Theory and Its Application. *Crime and Justice*, 1. (1979), 203–237. Online: <https://doi.org/10.1086/449062>
- Halmi Tamás – Tényi Tamás: Személyiségzavarok – igazságügyi pszichiátriai vonatkozások. In Tényi Tamás (szerk.): *Személyiségzavarok – klinikum és kutatás*. Budapest, Medicina Könyvkiadó, 2017. 267–294.
- Hare, Robert D.: *Psychopathy. Theory and Research*. New York, Wiley, 1970.
- Kemény Gábor: A profilalkotás adaptálásáról. *Belügyi Szemle*, 47. (1999), 3. 3–20.
- Kernberg, Otto F.: Narcissistic Personality Disorder in the Differential Diagnosis of Antisocial Behavior. In J. Reid Maloy (szerk.): *The Mark of Cain: Psychoanalytic Insight and the Psychopath*. London, The Analytic Press, 2001. 315–337.
- Laajasalo, Taina – Mikko Ylipekka – Helinä Häkkänen-Nyholm: Homicidal Behaviour among People with Avoidant, Dependent and Obsessive–Compulsive (Cluster C) Personality Disorder. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 23. (2013), 1. 18–29. Online: <https://doi.org/10.1002/cbm.1844>
- Langton, Calvin M. – Todd E. Hogue – Michael Daffern – Aisling Mannion – Kevin Howells: Personality Traits as Predictors of Inpatient Aggression in a High-Security Forensic Psychiatric Setting: Prospective Evaluation of the PCL-R and IPDE Dimension Ratings. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55. (2011), 3. 392–415. Online: <https://doi.org/10.1177/0306624X10370828>
- Longato-Stadler, Eva – Lars von Knorring – Jamila Hallman: Mental and Personality Disorders as well as Personality Traits in a Swedish Male Criminal Population. *Nordic Journal of Psychiatry*, 56. (2002), 2. 137–144. Online: <https://doi.org/10.1080/080394802753617962>
- Lowenstein, Joe – Charlotte Purvis – Katie Rose: A Systematic Review on the Relationship between Antisocial, Borderline and Narcissistic Personality Disorder Diagnostic Traits and Risk of Violence to Others in a Clinical and Forensic Sample. *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation*, 3. (2016), 1. 1–12. Online: <https://doi.org/10.1186/s40479-016-0046-0>
- Maden, Carla: Extended Suicide: Public Tragedy. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 27. (2017), 5. 389–394. Online: <https://doi.org/10.1002/cbm.2050>
- Moran, Paul: The Epidemiology of Antisocial Personality Disorder. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 34. (1999), 5. 231–242. Online: <https://doi.org/10.1007/s001270050138>
- Perri, Frank S.: White-Collar Criminals: The ‘Kinder, Gentler’ Offender? *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 8. (2011), 3. 217–241. Online: <https://doi.org/10.1002/jip.140>
- Raine, Adrian – Annis Lai-chu Fung – Bess Yin Hung Lam: Peer Victimization Partially Mediates the Schizotypy-Aggression Relationship in Children and Adolescents. *Schizophrenia Bulletin*, 37. (2011), 5. 937–945. Online: <https://doi.org/10.1093/schbul/sbr082>
- Sansone, Randy A. – Lori A. Sansone: Borderline Personality and Criminality. *Psychiatry (Edgmont)*, 6. (2009), 10. 16–20. Online: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20011575/>
- Stone, Michael H.: Violent Crimes and Their Relationship to Personality Disorders. *Personality and Mental Health*, 1. (2007), 2. 138–153. Online: <https://doi.org/10.1002/pmh.18>
- Stone, Michael. H.: *The Anatomy of Evil*. New York, Prometheus Books, 2009.

- Szabó Edina – Galambos Attila – Szabó Judit – Kökönyei Gyöngyi: A pszichopátiás személyiségzavar altípusai: elsődleges és másodlagos változat. *Alkalmazott Pszichológia*, 16. (2016), 4. 49–70. Online: <https://doi.org/10.17627/ALKPSZICH.2016.4.49>
- Tényi Tamás – Fekete Sándor: Személyiségzavarok. In Füredi János – Németh Attila (szerk.): *A pszichiátria magyar kézikönyve*. Budapest, Medicina Könyvkiadó, 2021. 451–461.
- Tyrer, Peter – Geoffrey M. Reed – Mike J. Crawford: Classification, Assessment, Prevalence, and Effect of Personality Disorder. *The Lancet*, 385. (2015), 9969. 717–726. Online: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(14\)61995-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61995-4)
- Webermann, Aliya R. – Bethany L. Brand: Mental Illness and Violent Behavior: The Role of Dissociation. *Borderline Personality Disorder and Emotion Dysregulation*, 4. (2017), 1. 1–13. Online: <https://doi.org/10.1186/s40479-017-0053-9>
- Wolff, Sula – Ann Cull: Schizoid'personality and antisocial conduct: a retrospective case note study. *Psychological Medicine*. 16. (1986), 3. 677–687. Online: <https://doi.org/10.1017/S0033291700010424>

ABSTRACT

Antisociality in Personality Disorders and Its Criminological Significance

Zsóka Mária BELLAVICS

Based on international research, the incidence of psychiatric disorders is remarkably high among offenders compared to the normal population. Personality disorders are among the most common psychiatric conditions, and can be diagnosed in this special group. According to the definition of the American Psychiatric Association, personality disorder is a stable pattern of discrepancy affecting emotion and affection control, behavior and the perception of interpersonal relations, which permeates the entire personality. These pathological conditions greatly impair the functioning of the person and his ability to adapt to the environment, which can often lead to deviant attitude. In the group of personality disorders, several types can be distinguished, which may predispose to deviant and violent behavior in different extent. The aim of the present study is to investigate the personality disorders by highlighting their aspects that may be predisposing factors in the development of criminal behavior focusing on violent acts. We examine the types of violence that different personality disorders typically lead to, and attempt to uncover the psychological traits associated with each pathological condition that can predispose to aggression and law-abiding conduct.

Keywords: *criminal psychiatry, criminal psychology, personality disorders, crime*